

Питання теоретичні

Ярослав Поліщук

DOI: 10.33608/0236-1477.2019.04.22-29
УДК 82.02+821.161.2

ДИСКУСІЙНІСТЬ ТА ВИЧЕРПАНІСТЬ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ПРОЕКТУ

Предметом рефлексії автора статті є вичерпаність постмодернізму – філософської доктрини й естетичної практики. У контексті сучасної української культури, що важко виходить із колоніальної залежності, постмодернізм не став універсальним явищем. Він з'явився в 1986 – 1991 рр. як відповідь на популярний на Заході світогляд. Згасання постмодернізму автор пов'язує з подіями 2013 – 2014 рр., коли українська культура й суспільство перейшли в нову фазу існування. Українські інтелектуали вдаються до критики постмодернізму (Т. Гундорова, О. Забужко). Література повертає собі авторитет як суспільно заангажована інституція.

Ключові слова: постмодернізм, доктрина, суспільство, культура, дисфункційність, мова, література.

Yaroslav Polishchuk. Controversy and Exhaustion of Postmodernistic Project

The main subject of the research in the present article is exhaustion of Postmodernism as a philosophical doctrine and aesthetical practice. Postmodernism failed to become a generally accepted phenomenon in the contemporary Ukrainian literature, which experiences a difficult process of getting out from the colonial dependence. It appeared in Ukraine in 1986–1991 as an answer to the outlook that was popular in the West. The author associates the end of this artistic trend with the events that took place in 2013–2014, when Ukrainian society and Ukrainian culture moved into a new phase of existence. The consequences of these events, reflected in the media, in public opinion and also in literature lead to rejection of the postmodern postulates. The author states that these postulates reveal a clear dysfunction. Postmodern play and general skepticism, as it turned out, not only may show the position of an independent intellectual person, but also be an imitation strategy that conceals a neo-imperial doctrine shown as a liberal project. Sometimes it's too difficult to distinguish one manifestation from another.

Thus, the author defines the boundaries of postmodernism clearly, showing the crash of its basic principles. In the course of time this phenomenon got quite different interpretation, that's why the whole project now needs a systemic reset. From such point of view, the thesis about the death of postmodernism has its reasons especially in the East of Europe. In the Ukrainian case it looks like a real perspective due to characteristic intersection of time and place (the East of Europe) and puts the western project of postmodernism into a dead end, prompting us to search for alternative worldview and aesthetic models. However, this artistic trend can motivate a modern Ukrainian intellectual in a special way, opening new horizons of comprehending his own epoch.

Keywords: postmodernism, doctrine, society, culture, dysfunction, language, literature.

Наукові дискусії про постмодернізм, типові для переломних 1990-х років та початку нового сторіччя, угамувалися, хоча так і не досягли предмет свого інтересу. Це пов'язано і з багатозначністю самого поняття постмодернізму [20], що апелює до теоретичної парадигми, і з його художньо-естетичними проєкціями, які створили враження фрагментарної адаптації явища, принаймні в українській культурі. Постмодерністська естетика, моделі якої було запозичено із Заходу, засвоювалась на українському ґрунті спорадично й несистемно. До того ж вона потрапила у складну конфігурацію впливів, коли суспільство переживало важливий та суперечливий перехід від стану колоніальної залежності до вільного існування в самостійній державі: цей

перехід слід уявляти як живий процес, що й досі не цілком завершений. З плином часу постмодерний проект дедалі більше втрачав привабливість в очах пострадянської людини, оскільки виявився не спроможним адекватно передати стан суспільства в цілому й стан ментально-психологічного переходу зокрема. З'явилися думки про передчасність цієї філософської концепції, а також твердження про її непродуктивність чи шкідливість в умовах України [16; 7]. Прикметне зміщення акцентів, коли дослідники віддають перевагу формулі *постмодерн над постмодернізм*. Це дуже вимовна заміна, адже вона приховує неможливість чітко визначити або розмежувати поняття. Говорячи ж про постмодерн, дослідники проблеми ставлять питання ширше і вказують на часові рамки, тоді як художня творчість у цих рамках може оцінюватися неоднозначно і не конче як причетна до постмодернізму. Саме так учиняє Михайл Епштейн, характеризуючи сучасну російську літературу [17], або ж Роксана Харчук в аналогічній праці про українську прозу [16]. Умови для всебічної теоретичної рефлексії постмодернізму в українській науці не склалися, незважаючи на численні праці, присвячені цій проблематиці Т. Гундорової, Н. Зборовської, Л. Лавринович, П. Іванишина, М. Павлишина, І. Старовойт, Р. Харчук та ін. Ці та інші автори у визначенні засад постмодернізму покликалися переважно на іноземні джерела, а найбільшу популярність здобула перекладна праця «Енциклопедія постмодернізму» [5], що побачила світ у видавництві «Основи» 2013 р. Бракувало, однак, добрих перекладів теоретичних текстів, тим паче – змістовної антології на зразок тієї, яка вийшла трохи раніше польською мовою [25]. Можливо, це один із чинників, що зумовив згорання дискусії про постмодернізм, незважаючи на її незавершеність та нез'ясованість базових понять.

Твердження про занепад постмодернізму та його невідповідність мистецьким практикам пострадянського простору, які нерідко лунають в останні роки, потребують уважної аналітичної верифікації. У цій статті запропоновано з'ясування причетності постмодернізму до переломної ситуації кінця ХХ – початку ХХІ ст. на прикладі літератури. Предметом уваги автора є вичерпаність постмодернізму – філософської доктрини й естетичної практики. У контексті сучасної української культури, яка важко виходить зі стану колоніальної амнезії, постмодернізм не став універсальним явищем. Він з'явився в 1986 – 1991 рр. як відповідь на популярний на Заході світогляд, реалізуючись на Сході Європи в посткомуністичному карнавалі, що символізував вихід із зони несвободи та ідеологічної регламентації [22, 143–147]. Згасання постмодернізму варто пов'язувати з подіями 2013 – 2014 рр., коли українська культура й українське суспільство перейшли в нову фазу існування. На тлі критики постмодерністського проекту, що звучить у виступах українських інтелектуалів (Т. Гундорова, О. Забужко) [8], сучасна література повертає собі авторитет як суспільно заангажована інституція.

Українська версія постмодернізму стала можливою тільки за умов незалежності України. Якщо зрівнювати різні оцінки, це відбулося між 1986 та 1991 рр. Т. Гундорова пов'язувала народження постмодернізму з Чорнобильською катастрофою (перша з названих дат) та її непрямими наслідками, що дискредитували радянську культурну модель та захистили простір для нової, альтернативної – і саме цю нішу зайняли адепти постмодерністського світогляду [2, 37–42]. Очевидно, можна завважити окремі впливи в літературі 1960-х років та пізніше, проте в обставинах несвободи не могло бути й мови про повноцінну адаптацію західних естетичних практик, які тоді були маловідомими й жорстко цензурованими в Радянському Союзі. За оцінками М. Павлишина, становлення постмодернізму на українському ґрунті слід розглядати у зв'язку зі зміною статусу національної культури, що прагне

дистанціюватися від власної колоніальної спадщини та звільнитися від неї через іронічне обігрування стереотипів й утертих національних максим [12, 213–214]. Той-таки вчений чітко назвав основні ознаки постмодернізму, які, на його думку, цілком органічно накладалися на український культурний ґрунт доби міжчасся. Це, зокрема:

- 1) реакція на невдачу модерністського проекту та руйнування його авторитету;
- 2) самовідчуття суб'єкта “після” історії, поза процесуальним часом;
- 3) радикальна скептичність супроти всіх систем, зокрема ідеологій;
- 4) виявлення нестабільності й умовності всяких значень через іронію та гру;
- 5) руйнування меж високої та популярної культури;
- 6) деконструкція й розвінчання ціннісних систем, акцентування на їх відносності [12, 214].

Постмодерністський рух оприявнив прикметний дух свого часу, проте його функції на Заході та Сході Європи виявилися дуже відмінними. Західні інтелектуали (передусім французи М. Фуко, Р. Барт, Ж. Дерріда) бунтували супроти надмірної раціоналізованості світу, а в гуманітарних науках та мистецтві – проти усталених систем та ієрархій, які блокували подальший вільний розвиток думки. На Сході ситуація була радикально інакшою, адже після розпаду комуністичної тоталітарної системи з її ідеологічною одновимірністю, політичною заангажованістю та загальною цензурою з'явилася реальна свобода думки і слова, став можливим вільний обіг ідей та ідеологій. Однак, як показав досвід 1990-х років, саме можливість загубитись у цій ліберальній уседозволеності стала найвідчутнішим гальмом розвитку, а не велика інерція стереотипного мислення, старих підходів, утертих практик, винесених з епохи СРСР. У цих умовах “розпад єдності суб'єкта”, який декларував у пізніх працях Теодор Адорно [18, 262], суттєво сповільнився. Завдання деконструкції західного раціоцентризму в умовах посткомуністичного суспільства зовсім не виглядало першочерговим, воно радше уподібнилося моді й було короточасним захопленням.

Дискурсивні відмінності двох моделей постмодерністської свідомості (західної та східної) виходили, по-перше, з попереднього досвіду, а по-друге, з характеру його рефлексії, який був радикально різним у цих випадках. Оскільки західний постмодернізм настав після модернізму та був його логічним запереченням/розвитком в еволюційному плані, остільки на Сході Європи він не міг зіпертися на досягнення модернізму й шукав відповідних заміників. Опора на мистецтво попередньої доби (соцреалізму) не могла бути задовільною альтернативою, вона накладала вузьку рамку на саме розуміння постмодернізму – як філософської парадигми та естетичної пропозиції. Це й зумовило своєрідність ситуації, коли постмодернізм поступився перед постмодерном. Власне, можна в цьому випадку говорити про “розмитий постмодернізм” (так роблять польські літературознавці [19, 193]). Схожу характеристику дає цьому явищу Ю. Андрухович, який уникає конкретного визначення поняття та коментує його з іронічною відстороненістю [1, 56–57].

В умовах посттоталітарної дійсності система пріоритетів виявилася радикально відмінною від західної, що так само стосується переакцентування постмодерністської парадигми. Руйнування радянського метанаративу частково збіглося з тим процесом, який діагностував щодо Заходу Жан Франсуа Ліотар [10, 61]. Проте західні постмодерністи усвідомлювали – як актуальний запит свого часу – необхідність переосмислення провідних цінностей модерну, тобто ідей розуму, прогресу, свободи. Некритичне перенесення таких процесів на ґрунт посттоталітарної культури було неможливим. Уже в 1990-і роки (а в той час згадану працю Ліотара добре знали й широко цитували) справа дійшла до некоректних оцінок, коли урівнювався стан суспільства після

падіння комунізму зі станом західної цивілізації [15; 14]. У цьому контексті найгострішу актуальність здобула потреба деконструкції вітчизняної матриці тоталітарної свідомості та похідних від неї естетичних кліше, що стали улюбленим предметом іронічного обігрування для наших постмодерністів. Мотиви бунту пострадянських інтелектуалів мали цілком інакший вигляд, ніж на Заході: суспільство, щойно інфіковане свободою, потребувало не визволення з раціоцентричних систем та культу високої культури, а передусім звільнення від тотальної “совковості”, суспільно-культурної матриці, яка надовго засіла в головах наших співгромадян. Саме цим пафосом живилася постмодерна гра, запропонована в романах “Рекреації” (1992) та “Московіада” (1993) Ю. Андруховича, творах, які вважають основою української версії постмодерну. Такі ж тенденції позначилися на інших важливих книжках того часу, як-от: “Непрості” (2002) Т. Прохаська, “Польові дослідження з українського сексу” (1996) О. Забужко, “Воццек” (1998) Ю. Іздрика і т. д. Про цілеспрямовану деконструкцію західної культури ще в 1990-х роках та й на початку XXI ст. не йшлося, адже тоді вона нарешті стає доступною в Україні в повному розумінні: з’являються численні переклади художньої, філософської, науково-популярної літератури, влаштовуються художні виставки, концерти тощо. Відбувається поступова адаптація України до життя в культурно відкритому світі. Українське суспільство переживає першу хвилю рецепції західної культури, яка раніше, нагадаємо, була відома лише вибірково, пропущена крізь сито комуністичної цензури.

Нині можна оцінювати есплікацію постмодерністських практик на українському ґрунті з певної часової дистанції. Можна також зробити попередні висновки, які не претендують на вичерпність, але зазначають особливості соціокультурної ситуації після занепаду комунізму. По-перше, український постмодернізм не має власної філософсько-світоглядної основи, що робить його продуктом своєрідної гідропоніки, тобто некритично перенесеною на вітчизняний ґрунт закордонною практикою, яка так і не зуміла вповні адаптуватись до місцевих обставин. По-друге, саме українське суспільство в умовах трансформаційного переходу не виявило тотального затребування на постмодернізм, він був необхідний лише як чинник мобілізаційного характеру, себто сприяв дискредитації радянської моделі культури, а також указував на існування альтернативи. По-третє, постмодерністський світогляд із його явно нігілістичними ознаками, що віддзеркалюють свідомість західного ліберально-інтелектуального середовища, пересиченого, утомленого і змуженого високою культурою епохи модернізму, увійшов у конфлікт із завданнями творення власного національно-культурного простору, які разом зі здобуттям незалежності виразно актуалізувалися в Україні. Цей конфлікт набуває загострення й стає дедалі відчутнішим в останні роки: якщо постмодернізм культивує скепсис, іронічність, необов’язковість та альтернативність істини, то український національний дискурс виявляє цілком протилежні інтенції, виражаючи потребу ідеології ствердження, акцептації, націє- і державоорієнтованості. Про це з особливою полемічною гостротою пише П. Іванишин, один із радикальних критиків сучасних західних впливів на українську культуру [7]. По-четверте, слід брати до уваги серйозні аргументи колоніалізму/постколоніалізму, оскільки перехід до статусу “пост-” колишніх радянських республік виявився не тільки надто затяжним, а й суперечливим, хворобливим, із зигзагоподібним ритмом [24, 110–111]. Надто оптимістичними були прогнози 1990-х років щодо стрімкого переходу до постколоніальної культурної моделі, яка, на думку окремих експертів, могла би органічно взаємодіяти з постмодерністськими культурними практиками, іронічно обігруючи радянське минуле, а водночас терапевтично долаючи травматичний для українців досвід власної маргінальності та відсталості в

сучасному світі з його усталеними пріоритетами, гострою конкурентністю та запаморочливою динамікою розвитку. Проте “щось пішло не так”, точніше, не так склався рух з обох сторін, і це значно звужувало ймовірний сектор постмодернізму на нашому ґрунті. З одного боку, український державотворчий проект був істотно загальмований, а з другого, – колоніальні практики виявились живучими й, зазнавши мімікрії, відродилися в нових формах. Це давні закиди щодо української версії постмодерністської творчості [7, 123; 16, 8].

Постмодерністський світогляд виявився нестійким через свою схильність піддавати сумніву все, що стало основою європейської інтелектуальної парадигми новітньої епохи. Тому-то постмодернізм реалізував як імовірні, так і цілком реальні загрози руйнування кордонів філософського мислення та розмивання меж морально-етичних засад сучасного західного світу. У цьому його неоднозначність і межовість чи, можливо, демонічна підступність, як дехто вважає: замість обґрунтування множинності сучасного світу постмодернізм постулював відмову від якісних критеріїв, що обернулася вседозволеністю та балаганом в організації суспільного життя. У цьому постмодерна філософія небезпечно наблизилась до марксизму: замість осмислювати та пояснювати вона спробувала конструювати та вказувати сенси, мимовільно перетворюючись на апологію імморалізму та цинізму. Відмовляючись від ідеологій, постмодерністи тим самим створювали неоліберальну пропозицію, яка не витримує тиску в умовах посттоталітарного суспільства й перетворюється в ідеологію меншини та маргіальності, а за певних умов може бути використана в зовсім невластивому для неї форматі. Ревне сповідання неоліберальних цінностей може призвести до космополітичної диктатури, спровокувати нехтування численними відмінностями – релігійно-конфесійними, расовими, національними, гендерними тощо [11, 270].

Однією з найнебезпечніших засад постмодернізму стала нівеляція культурної традиції, заперечення спадку минулого та культурних авторитетів. У художній літературі це веде до ризикованого, а нерідко й згубного відривання від властивого ґрунту: творчість стає самодостатньою та самоізолюваною, а також утрачає суспільний резонанс. Мабуть, молоді творці української літератури нового тисячоліття опинилися в такій ситуації. Розрив із традицією – це та небезпека, яка переслідує європейську культуру впродовж усього ХХ ст. Не так важливо, чи він ставався з причин зовнішніх (війни, депортації, революції, репресії), чи внутрішніх (авангард, конфлікти поколінь тощо). Утрата традиції завжди боляче вдаряла передусім по національній ідентичності, розмиваючи та заперечуючи її. У випадку молодих національних культур, як-от українська, це особливо відчутно. Пошук власної традиції в умовах сучасного глобалізованого світу та численних зовнішніх загроз перетворюється на стратегічно важливу функцію художньої літератури, що не тільки виявляє її властиву природу, а й протидіє розмиванню тотожності. Зв'язок, який переростає в пам'ять культури, найефективніше передається саме через мистецтво. На думку американської дослідниці Астрід Ерл, збереження (конденсація) такої пам'яті є особливою місією літератури [21, 144–145]. Відмовитися від цієї місії означає дискримінувати саме призначення літератури, хоч якими би мотивами це не пояснювалось.

Постмодерністська філософія справила не тільки продуктивний вплив на кондицію суспільного життя, а й призвела до численних девіацій, толеруючи або й виправдовуючи їх. Приклади міжнародного тероризму, гібридних конфліктів, що іноді переростають у відкриті війни (як-от та, що точиться нині на Сході України), надто переконливі, аби на них не зважати. Водночас ці явища ідеологічно пов'язані з постмодерністськими засадами свободи, плюралізму,

деканонізації та деієрархізації в цивілізаційно-культурному просторі. Це дає підстави говорити про поразку постмодерністського проекту влаштування світу. Принаймні з української перспективи, якщо апіорі прийняти факт поширення цього проекту на наших теренах й абстрагуватись від аргументів включеності/невключеності України в постмодернізм. Мілітарна дійсність, яка стала доконаним фактом в Україні 2014 – 2017 рр., схиляє до висновку, що ідеї множинності й рівноцінності різних пропозицій (ідеологій, релігій, світоглядних орієнтирів) досягли свого абсурдного тупика, перетворюючись у предмет примітивних пропагандистських маніпуляцій. Досить було наївно повірити в західну ліберальну пропозицію, як довелося отямитись у ситуації з новими жорсткими домінантами, що диктує саме життя. Для України таким шоком цивілізаційного розвитку стали події в Криму та на Донбасі, що довели успішність маніпулятивних технологій, породжених у рамках постмодерністського проекту. Це вплинуло на сприйняття (принаймні багатьма, зокрема, й провідними інтелектуалами) постмодерністських ідей, що втрачали привабливість у світлі їхньої аберації в реальній дійсності. Топос війни, вживлений у свідомість, спонукає повертатись до мислення в категоріях “або/або”, а не “і/і”, як навчали постмодерністи, і з цим нічого не вдієш. Умови війни заперечують провідну ідею постмодерністської концепції світу у принципі. Емануель Левінас чітко вказував на загрози зміщення сенсів, які несе з собою війна, що порушує звичний порядок речей і змушує до мислення в категоріях взаємного заперечення [9, 66–67].

Про шкідливі наслідки постмодерністської філософії для сучасного українського суспільства гостро говорить О. Забужко, критикуючи авторитетів французької інтелектуальної еліти II половини ХХ ст. Логіка її міркувань впливає з підміни понять, яка сталася в сучасному світі через неспівмірність західної ліберальної думки (з попереднім її відреченням від усяких тоталітарних практик, додаймо при нагоді) та неоімперських тенденцій у пострадянському регіоні, що надалі вирізняється нестійкістю та незрілістю демократичних інституцій. Принципи вільного вибору, задекларовані в постмодерністській думці, обернулися в цьому контексті на свою протилежність – симуляцію вибору та уникання відповідальності. Гасла Ж. Дерріди на кшталт “позатекстової реальності взагалі не існує”, “сенса і мова відкриваються нам тільки завдяки письму” [4, 313] були довільно перенесені поза окреслений контекст їхнього оприявлення. Діалектику міркування філософа взагалі знехтували, зате спритно використали двозначні місця його теорії, наприклад, ідею про відсутність чистого означуваного та “цілий ряд різних відношень, залежно від того, яка частина означуваного прикидається нерозчинним шаром означуваного” [4, 315]. Визнання злочину перетворюється на “висловлювання про злочин”. Сприйнята з прихованим цинізмом, така теза вважатиметься підставою, що допускає можливість злочину і, у кінцевому підсумку, легітимізує сам його факт, виправдовує його, хай і з певними застереженнями. Релятивізм, проголошений великим здобутком вільної інтелектуальної думки на Заході, виявився небезпечним плодом пізнання добра і зла. Адже його змогли використати для своїх цілей противники постмодернізму й глобалізму, причому досить-таки ефективно.

Ще одна теза О. Забужко варта уваги в контексті критичних оцінок постмодерністського проекту. Українська письменниця і філософ стверджує, що поширення ідей постмодернізму в сучасному світі стало нездоровою реакцією на кризу гуманізму, яку переживала європейська цивілізація після Другої світової війни. Постмодернізм – “відверто боягузлива спроба західної культури втекти від відповідальності за скоєне – за зраду гуманізму. Тож і не дивно, що в такому вигляді він виявився ідеальною ідеологією для диктатури доби

цифрових і телекомунікацій <...>” [6, 392]. Схожі спостереження висловлює також Д. Попіль, аналізуючи вплив постмодерністських практик на розвиток сучасної медіасфери [13].

Хижацька політика сучасної Росії, править далі О. Забужко, доводить цілковиту спрофанованість постмодерністських ідей, де право на власний погляд підмінюється відверто аморальною поведінкою, а особлива позиція стає підставою для “постмодерністської диктатури”, зокрема для винахідливого шантажу та вправного маніпулювання правдою. Така практика російських еліт схожа на відверте передражнювання Заходу із задекларованими ним правами та привілеями вільного обміну думок. Саме через те вона (ця практика) не може мати адекватної відповіді Заходу та надалі лишається ефективним способом вирішення міжнародних спорів – не так через прямий тиск, як через спритне й лицемірне обіграння сенсів, що застосовуються в публічному просторі. Абсолютна незбіжність неоліберального мислення з прикметним для нього культом суб’єктивної оцінки та індивідуального “я” ввійшла в суперечність зі вправним “симулякром”, витвореним ідеологами посткомуністичної Росії для ефективного маніпулювання громадською думкою Заходу. А це призвело до системної кризи, шляхів виходу з якої поки що не видно. Мова постмодернізму виявилася нездатною до порозуміння Сходу й Заходу. Відбулося “максимальне захарачення ноосфери ментальним сміттям, яке не підлягає жодній системній реконструкції, а просто “забиває” деконструктора “масою” різнорівневих “точкових” фантазмів, як це буває при деяких психічних розладах, – стан, що його можна визначити як своєрідний, “шизопостмодернізм” [6, 393].

Ця системна криза сучасного мислення має наслідки не тільки в художній літературі, мистецьких практиках чи академічно-науковій рефлексії. Вона проявилася в суспільній думці, яка не була готова до цинічного деконструювання загальноновизнаних понять у мас-медіа, зокрема у зв’язку з конфліктами 2008 – 2014 рр. на Сході Європи (Грузія, Крим, Донбас). Наслідки цієї кризи ведуть до оскарження постулатів постмодернізму, які в нинішніх умовах виявляють виразну дисфункційність. Постмодерна гра й іронічно-скептична відстороненість можуть бути не тільки позицією незалежного інтелектуала, а й імітаційною стратегією, що приховує цілком протилежні цінності й може слугувати неоімперським доктринам, маскуючи їх у привабливі ліберальні шати. Відрізнити перше від другого буває вкрай складно, а то й неможливо. Чітко означаються межі постмодернізму, точніше спрофанованість його основних засад, які набули радикально відмінних інтерпретацій і тим самим потребують не тільки локальної ревізії, а й системного “перезапуску” всього проекту. На Заході критика постмодернізму лунала вже багатократно, як-от у працях французького соціолога й філософа Бруно Латура. Постмодерністська тенденція, що виявилася у зведенні сфери пізнання до явищ культури й мови, вичерпала себе, уважає вчений. Її слід сприймати щонайменше у ширших системах координат, потребу яких визначило саме життя. А отже, предмети, що нас оточують, є водночас реальними, як природа, оповідними, як дискурс, і колективними, як суспільство [23, 16]. Тільки приймаючи таку констеляцію, можна уникнути однобічності й обмеженості постмодерністського погляду на світ.

Твердження про згасання постмодернізму має свої підстави. Принаймні з нинішньої української позиції це має вигляд цілком виразної перспективи: властивий перетин часу й місця (Схід Європи) ставить західний проект постмодернізму у ступор, спонукаючи до пошуку альтернативних світоглядних та естетичних моделей. Для художньої літератури це має неабияке значення, адже вона переживає момент

істини, утрачаючи одні орієнтири та апробуючи нові естетичні ідеї і практики.

Утім, такий стан речей не має викликати песимістичну реакцію. Навпаки, він може по-своєму мотивувати сучасного українського інтелектуала, відкриваючи йому нові горизонти в осяганні своєї епохи. На відміну від поширеної на Заході вичерпаності парадигми постмодернізму, втоми й змудженості постмодерною грою, що набула самодостатності “гри в бісер”, в Україні складається інша ситуація, яка апелює радше до культурної відкритості, множинності, праги пізнання й радості відкривання нового. Український письменник, твердить О. Забужко, має в цій ситуації свої переваги: він починає усвідомлювати огром “невисловленого” [26, 380], що спонукає до активної праці, а також зміцнює почуття відповідальності, постульоване обов’язком перед суспільством і часом.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андрухович Ю.* Постмодернізм – не напрям, не течія, не мода // Слово і Час. – 1999. – № 3. – С. 56–66.
2. *Гундорова Т.* Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. – Київ: Критика, 2005. – 263 с.
3. *Гундорова Т.* Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми. – Київ: Грані-Т, 2013. – 548 с.
4. *Дефріда Ж.* О граматологии; пер. Н. Автономовой. – Москва: Ad Marginem, 2000. – 512 с.
5. *Енциклопедія постмодернізму.* За ред. Ч. Вінквіста і В.Тейлора; пер. з англ. В. Шовкун, наук. ред. пер. О. Шевченко. – Київ: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2003. – 503с.
6. *Забужко О.* “І знов я влізаю в танк...”. Вибрані тексти 2012 – 2016: Статті, есе, інтерв’ю, спогади. – Київ: Комора, 2016. – 416 с.
7. *Іванишин П.* Постмодернізм і національно-духовна ідентифікація // Українські проблеми. – 1999. – № 1–2. – С. 123–130.
8. *Епоха постмодернізму вже закінчується: Розмова з академічною жінкою; веда Є. Кононенко // Україна молода.* – 2007. – № 30 (3061). – 16 лютого. – С. 19.
9. *Левинас Э.* Тотальность и бесконечное, пер. с фр. И. С. Вдовиной. – Москва, Спб.: Университетская книга, 2000. – 416 с.
10. *Лиотар Ж.-Ф.* Состояние постмодерна, пер. с фр. Н. А. Шматко, Москва – СПб: Издательство Алетейя 1998. – 160 с.
11. *Лосик О.* Феномен свободи і французький постмодернізм. – Львів, 2016. – 302 с. (Серія: Українознавча наукова бібліотека НТШ, ч. 46).
12. *Павлишин М.* Українська культура з погляду постмодернізму // *Павлишин М.* Канон та іконостас. – Київ: Час, 1997. – С. 213–222.
13. *Попіль Д.* Український постмодернізм у дзеркалі медіа // Вісник Львівського університету. – 2011. – Вип. 34. – С. 183–187.
14. *Скоропанова И.* Русская постмодернистская литература. – Москва: Флинта – Наука, 2007. – 608 с.
15. *Старовойт І.* Український постмодернізм у критичному та художньому дискурсах кінця ХХ століття. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 2001. – 24 с.
16. *Харчук Р.* Сучасна українська проза. Постмодерний період. – Київ: Академвидав, 2008. – 284 с.
17. *Энтитейн М.* Постмодерн в русской литературе. – Москва: Высшая школа 2005. – 495 с.
18. *Adorno T.* Sztuka i sztuki: wybór esejów, przeł. K. Krzemień-Ojak. – Warszawa: PIW, 1990. – 347 s.
19. *Co dalej, literaturo? Jak zmienia się współcześnie pojęcie i sytuacja literatury.* Praca zbiorowa pod red. A. Brodzkiej-Wald, H. Gosk i A. Wernera. – Kraków: Wyd. IBL i Fundacji Akademia Humanistyczna, 2008.
20. *Hassan I.* Toward a Concept of Postmodernism. – Ohio State University Press, 1987.
21. *ErlI A.* Memory of Culture, trans. S. B. Young. – New York: Palgrave Macmillan, 2011. – 209 p.
22. *Kenney P.* A Carnival of Revolution. Central Europe 1989. – Princeton: Princeton University Press, 2003. – 352 p.
23. *Latour B.* Nigdy nie byliśmy nowoczesni. Studium z antropologii symetrycznej, przeł. M. Gdula. – Warszawa: Oficyna Naukowa, 2011. – 206 s.
24. *Matejko L.* От “советской литературы” к национальным литературам на постсоветском пространстве: случаи Украины, Беларуси и Азербайджана // Literature and Social Change: A Voyage Through the History of Slavic Studies. Ed. by L. Matejko. – Bratislava: Porta Danubiana, 2017. – P. 110–121.
25. *Postmodernizm.* Antologia przekładów, red. R. Nycz. – Kraków: Wyd. “Baran i Suszyński”, 1996. – 260 s.
26. *Українські palimpsest.* Oksana Zabuzko w rozmowie z Izą Chruślińską, przedmowa Adam Michnik. – Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, 2013. – 392 s.

Отримано 3 березня 2019 р.

М. Познань